

Ingmar Stenroth
Erik Johan Stagnelius
Tystnaden

2015

Ingmar Stenroth

Erik Johan Stagnelius

Tystnaden

URI <http://hdl.handle.net/2077/38514>

© Ingmar Stenroth 2015

Förlag: Citytidningen CT

Doktor Westrings gata 21 T

413 24 Göteborg

Omslag: Karl Friedrich Schinkel (1781-1841), Skiss till en kuliss för Mozarts opera Trollflöjten med titeln "Nattens Drottningens stjärnsal" (Staatliche Museen zu Berlin).

Erik Johan Stagnelius
Tystnaden

O Du som, född ur Intets underbara
Fördolda famn, af yngre säd ej stammar,
Du som ur hvilans stilla rosenkammar
Såg Dagens Konung första gången fara!

Portvakterska i gudaborgen klara!
Osynliga Vestal, som trofast ammar
Den himlaeld i hjertats mörker flammar,
Det ljus som ensamt allt kan uppenbara!

Kom, tystnad, kom! med dunkelblåa vingar
Mig överhölj och näps de fräcka ljuden,
Som våga själens helga sabbat störa!

Kom! i Din famn på gyllne moln Du bringar
Den efterlängtade till himlabruden,
Och glada bröllopschorer sällskap göra.

Stagnelius

Stagnelius var född på Öland år 1793 och var utbildad i Kalmar, Lund och Uppsala. Han tjänstgjorde i slutet av sin bana på Ecklesiastikexpeditionen i Stockholm. Som författare var han verksam i föga mer än tio år. Det var en period av ett intensivt skapande, men endast en mindre del av vad han åstadkom blev publicerat under hans livstid. Stagnelius dog år 1823, vid knappa 30 års ålder. Läkaren, som utfärdade dödsattesten, angav att dödsorsaken var »slag«. Någon obduktion genomfördes inte. Stagnelius begravdes i Maria Magdalena kyrka i Stockholm den 8 april, en försenad vinterdag med snöglöpp. Av liksedeln framgår att koret inte var dekorerat och att ingen musik spelades. Ingen representant för familj eller släkt var närvarande.¹

Stagnelius diktning: utgåvor

Det är den kände kritikern och författaren Lorenzo Hammarsköld, född i Kalmar län, som tar sig an de efterlämnade stagnelianska manuskripten och publicerar stora delar av dem som *E. J. Stagnelii Samlade skrifter 1-3* (1824-1826). Sedan Hammarsköld avlidit år 1827, kommer en andra, översedd och reviderad upplaga ut år 1830-1833, ombesörjd av litteraturhistorikern Per Adolf Sonden. Vi återfinner dikten *Tystnaden* som nummer tolv bland en samling med 29 sonetter i den tredje och sista delen av skrifterna.² Eric Johan Stagnelius samtliga efterlämnade manuskript skänktes år 1831 till Kalmar stadsbibliotek av biskop Magnus Stagnelius sterbhus. År 1860 är det dags för en ny Stagnelius-utgåva. Det är amanuensen vid Kungliga biblioteket Christoffer Eichhorn, som publicerar *Stagnelius Samlade skrifter med ledning af författarens handskrifter, 1-2* (1868).³ Utgåvan skulle nå sin sjunde upplaga år 1881. Åren 1911-1919 publicerar Svenska Vitterhetssamfundet *Samlade skrifter af Erik Johan Stagnelius, 1-5*, med Fredrik Böök som utgivare. Dikten *Tystnaden* återfinns i del 2 med kommentar i del 5.⁴ År 1957 ger Fredrik Böök åter ut en Stagnelius-utgåva, *Samlade skrifter, 1-5*, denna gång med normaliserad stavning. Vi återfinner *Tystnaden* i verkets andra del under rubriken "Lyriska dikter efter 1818."⁵ År 2011 kommer så den senaste utgåvan av Stagnelius *Samlade skrifter, I-V*, på initiativ av Svenska Akademien och med kommentarer av Paula Henriksson. *Tystnaden* är placerad i verkets femte band.⁶

Stagnelius diktning: datering

Att datera Stagnelius dikter är ofta problematiskt eftersom han så sällan själv anger dikternas tillkomstår. Under sin tjänstgöring som kopist och kanslist vid ecklesiastikexpeditionen i Stockholm från år 1815 fram till sin död år 1823, lämnar emellertid Stagnelius ifrån sig en serie skrivelser som är daterade och arkiverade. Genom att jämföra handstilen i dessa skrivelser med handstilen i dikterna lyckas Albert Nilsson i mitten av 1920-talet ringa in de stagnelianska dikternas tillkomsttid i flertalet fall.

Genom Albert Nilssons dateringsmetod kan dikten *Tystnaden* dateras till år 1819, med en möjlig främre tidsgräns våren år 1820. En renskrift av dikten kan dateras till tidigast hösten 1820.⁷ Olle Holmberg kan med nya iakttagelser gällande handstilens karaktär år 1939 precisera tidigast möjliga tillkomsttid för *Tystnaden* till sommaren 1819.⁸

Fredrik Böök

Stagnelius var född i en familj med kyrklig anknytning såväl på modernet som fädernet. Fadern var docent i grekiska vid Lunds universitet och sedan 1810 biskop i Kalmar stift. Modern var kyrkoherdedotter. De dikter Stagnelius skriver speglar en religiös värld som står på kristen grund, men som också använder ett symbolspråk som hämtas från andra trosföreställningar. Till de senare hör gnosticismen, vars idéer Stagnelius tillägnar sig sedan han kommit över den tyske religionshistorikern August Neanders år 1818 utgivna *Genetische Entwicklung der vornehmsten gnostischen Systeme* (Genetisk utveckling av de förnämsta gnostiska systemen).⁹

Som Fredrik Böök visar i sin stora kommentar till Stagnelius dikter år 1919, är *Tystnaden* en varelse i den kristne gnostikern Valentinos världsbild. Till skillnad från den med honom samtida Stagnelius-forskaren Sven Cederblad anser dock Böök att Stagnelius blott har en ytlig relation till gnosticismen. När det gäller *Tystnaden* skriver han: ”men denna valentinska eonmytologi har naturligtvis för Stagnelius endast varit en form, vari han uttryckt sin kärlek till den nattliga tystnaden (’med dunkelblå vingar’), som skänker honom frid, religiös uppenbarelse och en aning om saligheten.”

Sven Cederblad

Den som ger den första utförliga analysen av *Tystnaden* är Sven Cederblad i sin doktorsavhandling.¹⁰ Cederblad finner sonetten vara sällsynt skön och menar, att man tydligt ser hur författaren genom påverkan av nyromantisk naturfilosofi lyckas göra gnostisk myt till bärare av ett oändlighetsfamnande innehåll.

I Stagnelius världsåskådning svarar alltid makrokosmos mot mikrokosmos, påpekar Cederblad. Därför har den högtidliga invokationen i sonettens första kvadernar, med dess kosmiska perspektiv mot evighet och oändlighet, sin mikrokosmiska motsvarighet i diktens andra kvadernar, där samma krafter finns i hjärtat som i universum. Diktjagets kärlek till tystnad, enslighet och ostörd religiös betraktelse har stöd i kosmos.

Cederblad uppmärksammar Stagnelius karakteristik av *Tystnaden* som en barmhärtig och fridsbringande makt. Som redan Böök framhållit i sin Stagnelius-kommentar var Stagnelius influerad av den gnostiske teologen Valentinos från Alexandria. Valentinos grundade en teologisk skola i Rom år 138 och hans trossystem blev en farlig konkurrent till kristendomen. Enligt Valentinos representerar *Tystnadens* äon också nåden och glädjen. *Tystnaden* är den gudomliga nåden som meddelar själarna det oändligas skatter: ”Stagnelius skildrar i slutterzetten av *Tystnaden* själens förening med det gudomliga som en brudfest i kretsen av ’glada bröllopschorer’”

Böök ser alltså himlabruden i diktens slutterzett som ett diktjag som på jorden tar emot den gudomliga nåden. När det gäller Cederblads tolkning är man mer tveksam om var ”själens” förening med det gudomliga äger rum. Är det på jorden eller i himlen?

Geo Widengren

Ett embryo till en delvis ny tolkning av Stagnelius *Tystnaden* ger religionshistorikern, professorn i Religionshistoria med religionspsykologi vid Teologiska fakulteten av Uppsala universitet, Geo Widengren. Det sker i en uppsats ”Gnostikern Stagnelius” i *Samlaren* år 1944.¹¹ Widengren skriver: ”Medan Stagnelius, när han betecknar det högre elementet i människan som

Anima, Psyche eller själen, låter denna högre princip vara ett kvinnligt väsen, vars brudgum kallas Kristus eller Amor, är förhållandet det motsatta, då detta högre element kallas anden. Denna är den manliga principen, som i det himmelska urhemmet förenas med sin brud. Några citat kunna åskådliggöra detta. Det heter om själen:

O! att hon snabba dufvovingar fick
Nog vet hon arken dit hon flyga ville
Ur flodens svall, i forna syskons gille
(*Sonetter II, SS 2, s 202:26-28.*)

Kom! I Din famn på gyllne moln Du bringar
Den efterlängtrade till himlabruden
Och glada bröllopschorer sällskap göra.
(*Tystnaden, SS. 2, s 204: 54-56*)

Visserligen omtalas här i den förra strofen livsprincipen som femininum, skriver Widengren. "Det är väl dock bilden med duvan, som medfört detta genustvång. Den senare strofen ur *Tystnaden* visar emellertid", menar Widengren, "att målet är föreningen med 'himlabruden' vid en bröllopfest i ljusets regioner. Den manliga principen höjer sig alltså från jorden upp till sammansmältningen med den kvinnliga principen."¹²

Låt oss läsa hela den sonett som innehåller det första diktcitat vilket Widengren lämnar som stöd för sina resonemang:

Ej något mättar själens eldbegär
Af allt hvad Tidens grymma makter skänka.
För hennes blickar andra kronor blänka,
Ett annat mål bestämdt för henne är.

Hvad henne ljuft med känslor fylla plär,
I milda glädjedrömmar henne sänka,
Ett jordiskt sinne mäktar det ej tänka,
Ett dödligt öga det ej skåda lär.

Ett vilddjurshem är denna värld, en öcken.
Ur korsets skygd hon lyfter glad sin blick
Högt öfver vintergatans ljusa töcken.

O! att hon snabba dufvovingar fick!
Nog vet hon arken dit hon flyga ville
Ur flodens svall, i forna syskons gille.

Redan i diktens första rad talar diktaren om "själen" – inte "anden" – som "hon" och bilden av duvan är en konsekvens av denna uppfattning. Widengren framhåller, som framgått, också att "själen" är en kvinnlig livsprincip. Någon förening med Kristus beskrivs inte i dikten, själen söker sig till "forna syskons gille."

Det andra exemplet, menar Widengren, visar att den manliga livsprincipen höjer sig från jorden till sammansmältningen med den kvinnliga principen, "himlabruden". Men inte heller i dikten Tystnaden förs "anden" på tal. Det är "själen" som är diktens centrum. "Himlabruden" leder Widengren till slutsatsen att "anden" i dikten (som i själva verket är "själen") är en manlig princip som förenas med en brud i himlen.

Det finns inget i den gnostiska värdsåskådningen som ger Tystnaden en roll att föra själen till himlen. Ändå skulle den tolkning av händelseförloppet som Widengren gör återverka på samtliga litteraturvetares analyser i fortsättningen. Det gäller Örjan Lindberger, Sten Malmström, Anders Olsson, Roland Lysell och Louise Vinge.

Örjan Lindberger

Örjan Lindbergers och Reidar Eknens *Att läsa poesi* (1955) har varit en lärobok för analys av dikt vid våra universitet och varit en inspirationskälla för tiotusentals studenter genom åren. Under rubriken "Idéhistorisk och biografisk tolkning av dikt" behandlar Örjan Lindberger Stagnelius Tystnaden.¹³ Jag förbigår här Lindbergers vanskliga försök att se dikten som ett biografiskt dokument och fokuserar på den idéhistoriska diskussionen. Lindberger stö-

der sig här på forskningen kring det gnostiska temat i dikten, som utförts av Cederblad, Böök och Widengren.

Sedan han skrivit sin uppsats i *Samlaren* år 1944 hade Widengren befast sin ställning som iranolog och blivit vald till vicepresident (1950-1960) och president (fram till 1970) för *International Association for the History of Religion*. Det kan vara en förklaring till att Lindberger så okritiskt godtar Widengrens resonemang kring Tystnaden och även dennes tolkning av "himlabrud", som syftande på en brud i himlen.¹⁴ Lindberger ser sonettens andra kvadernar och första terzett som en beskrivning av diktarens nödsituation. Han behöver Tystnadens hjälp, hon skall överhölja honom.

"Dessutom skall hon fullgöra ytterligare en funktion, som beskrivs i sista terzetten. Tystnaden skall bringa den efterlängtrade, som får antas vara identisk med diktaren eller hans själ, till himlabruden. Hon tillskrivs sålunda inte bara den funktionen att hon rör sig från himlen till diktaren; hon tänks åter stiga upp till himlen, medförande diktaren."¹⁵

Sven Cederblads sätt att se på Stagnelius Tystnaden som en dikt av sällsynt skönhet, delas inte av Lindberger: "Trots allt kan det riktas anmärkningar mot Stagnelius' dikt – i varje fall så länge man betraktar den fristående. Den första terzetten är, som sagt, klimax. Den andra terzetten är däremot tyvärr något av en antiklimax.

Tystnaden framställs i dikten som en vestal, och vestalerna var ju vigda åt kyskhet. Det verkar lite egendomligt, att detta svala och kyska väsen med de dunkelblåa vingarna skall bringa diktaren till himlabruden. Ännu mer stötande är det, att *tystnaden* skall göra detta till ackompanjemang av 'glada bröllopschorer'. Slutterzetten med musiken och de gyllene molnen verkar med förlov sagt lite väl mycket operafinal."¹⁶

Sten Malmström

Språkforskaren Sten Malmström inrangerar i sin avhandling *Studier över stilen i Stagnelius lyrik* (1961) Stagnelius sonett Tystnaden i en stor samling dikter, som innehåller apostrof och invokation.¹⁷ Med *apostrof* förstås en "hänvändelse till någon eller något som icke ingår i diktarens tänkta publik (en gudomlighet eller en gestalt ur klassisk eller kristen mytologi, ett personi-

fierat abstrakt begrepp /- - -/). När hänvändelsen har karaktär av en bön, en hyllning, en åkallan, en vädjan användes här gärna termen *invokation*.”

Malmström påpekar att redan i formeln ”O, du som ...” ligger något av den spänning, den riktning framåt mot ”en upplösning, en tyngdpunkt, en kärnpunkt som präglar så mycket av klassicistisk stil: läsaren väntar på ’avslöjandet’”.¹⁸ Karakteristiskt för Tystnaden är dess hymniskt högstämda åkallan av Tystnadens beskydd, av sabbatsstillheten, ”som skall föra skalden till det saliga mötet med det himmelska.”¹⁹ Malmström beundrar Stagnelius mäterliga behandling av sonettens stränga formkrav. Lovprisningen av det anropande väsendet uppfyller de två kvadernarena, medan den första terzinen beskriver Tystnadens ankomst och den sista ”för fram bröllopscenen med dess slutchor; den religiösa framtidsvisionen.”²⁰

I slutet av sin analys återknyter Malmström till Lindbergers kritik av Tystnadens sista terzett: ”Om något parti i dikten skulle kunna sägas vara något mindre organiskt infogat i dikten, så måste det i så fall vara avslutningsstrofen med dess nästan litet operamässiga uppstigande på gyllne moln, till ljudet av glada bröllopschorer. Det kan göras gällande att det är en litet för ljudligt klingande avslutning på en hymn till Tystnaden, att sabbatsstillheten en smula tvärt brytes av mångfaldiga rösters bröllopssång. Men sådan är den karakteristiska stämningsutvecklingen i många stagneliusdiker. Genom vilande tystnad till klingande jubel, det är den eftertraktade känsloutveckling, som dikten avspeglar. Sedan får det bli en bedömningsfråga av estetiskt värderande art, om man vill anse att sonettformens koncentration här har kommit känsloturvan att stiga för brant.”²¹

Anders Olsson

I anslutning till Malmströms avhandling, med dess kapitel om apostrofens betydelse som konstgrepp fokuserar Anders Olsson i sin uppsats ”’Du i vars sken, i nattens dunkla timma’” (1986) på den period i Stagnelius liv då den klassiska invokationens hävdvunna attribut ersätts med det emotionellt brinnande jagets tilltal. Sonetten Tystnaden finns med som exempel och Olsson skriver:

”I ’Tystnaden’ följs uppmaningen till den tilltalade att komma i sista strofen av en tillfredsställande motprestation. Och på gyllne moln bringar tystnaden

själen till sin väntande himlabrud, ledsagade av 'glada bröllopschorer'".²²

Roland Lysell

När Roland Lysell analyserar sonetten *Tystnaden* i sitt arbete *Erik Johan Stagnelius. Det absoluta begäret och själens historia* (Stockholm 1993), stöder han sig på tidigare forskning kring dikten men anser sig vilja lämna några kompletterande synpunkter.²³ Lysell observerar det ovanliga att Stagnelius gör ett kontemplativt försök att närma sig Intet och tillvarons begynnelse. "Det hymniskt högstämnda i dikten står i kontrast till det mystiska budskapet, där vi snarast borde närma oss världen *ex negativo* (som ibland annars hos Stagnelius), eller upptäcka rännor i diskursen."²⁴ I stället sker i dikten en retorisk intensifiering när *Tystnaden* personifieras, får kvinnliga drag med funktionen att vara "Vestal och Portvakterska, en ljusets förmedlerska. Hennes karaktär blir därmed analog med änglagestalterna och de himmelska mörna i andra stagneliustexter."²⁵

Lysell poängterar hur jagets roll i dikten framstår som passiv i förhållande till *Tystnaden*, som äger all makt: makten att överhölja, att näpsa, att låta sabbaten förbli ostörd. "Tystnaden får funktionen av en *deus ex machina* som för med sig jagprotagonisten till mötet med himlabruden. Den förening med kosmos som jaget åstundar hos Stagnelius är ofta av just denna magnifika art. *Tystnaden* blir inte ett sceneri för, utan en aktiv medlare till, den bröllopsliknande förening med tycke av operafinal vi iakttar i sista terzinen."²⁶

Louise Vinge

Louise Vinge inleder sin analys "Om Stagnelius' sonett 'Tystnaden'" med att påstå att "Två motiv är grundläggande i de delar av Stagnelius' diktning som hör ihop med samlingen *Liljor i Saron*: det kosmiska ursprunget och diktarens personliga återförening med en himmelsk brud."²⁷

Att Stagnelius fördjupade sig, eller kanske förirrade sig, i religiös naturmystik, i synnerhet gnosticismen, under åren efter 1818, är väl känt. Men hur förhåller det sig med Louise Vinges andra påstående, att skalden under detta

skede ofta uttrycker en önskan om att återförenas med en himmelsk brud? I flertalet av de dikter som utgör första delen av *Liljor i Saron* (1821) är det en kvinnlig princip som vistas på jorden och väntar på sin frälsare. ”Jag är ett blomster i Saron, och en lilja i dalenom” säger flickan i Salomos höga visa i bibelöversättningen från år 1703.²⁸

Det är ett rimligt tillvägagångssätt som Louise Vinge rekommenderar, när hon menar att man bör jämföra Tystnaden med den svit av fem sonetter där Tystnaden är nummer fyra: ”De är inbördes mycket nära besläktade och handlar alla om själens eller andens förening med Gud eller med sin himmelska brud eller med sitt ’forna själv’ - det är i stort sett synonyma föreställningar.”²⁹ Men detta är knappast en rättvisande karakteristik – vad som skildras är ett diktjag som finns på jorden och *längtar* efter befrielse. I de båda första av de fem sonetterna är själens feminina karaktär tydligt poängterad.

Vem är nu ”himlabruden”? frågar sig Louise Vinge och gör ett viktigt påpekande: När man läser Stagnelius måste man gå från den ena dikten till den andra för att hitta nycklar och förklaringar – hans poetiska tillvägagångssätt är nämligen /- - -/ att utvidga än ett motiv, än ett annat, ur en stor repertoar, och det är därför nödvändigt att läsa många dikter på en gång, man kan inte nöja sig med att se på en i sänder, om man vill tränga in i hans föreställningsvärld och motivens symbolladdningar.”³⁰

Men frågan vem ”himlabruden” är besvarar Louise Vinge trots allt inte. Hon borde, som också Geo Widengren bort göra, reflekterat över att den själ som Tystnaden sänker sig ner till är en kvinnlig princip i Stagnelius diktning och rimligen ej kan förenas med en ”himlabrud”.

Vi förundras inte över att Louise Vinge med sin tolkning av ”himlabrud” finner slutraden i Tystnaden vara paradoxal: ”det är ju tystnaden som har anropats om beskydd och hjälp, men här sägs nu ’bröllopskörer’ åtfölja färden mot bruden; tystnaden har gjort sitt. Det är en och annan kritiker som har kallat detta slut operaartat. Himmelsfärden och bröllopsmötet blir i den här kretsen av dikter inte alltid så triumfartade som i sonetten ’Tystnaden’. Men här kan man verkligen tala om en iscensättning; här är det frågan om ett storartat bröllop med en längtande brud.

Tystnaden är Guds tjänare, himlens portvakt, kärlekseldens vårdande kyska vestal och människans skyddsängel, tystnaden är aktiv vila och förberedelse till något mycket stort som väntar: bröllopskören skall ljuda när den har fyllt sin uppgift.”³¹

Himlabruden

Vem är nu ”himlabruden”? Frågan ställs, som vi funnit, av Louise Vinge i hennes analys av dikten Tystnaden, och hon besvarar den inte direkt, utan refererar till andra Stagnelius-texter.³² Låt oss gå till den lexikaliska betydelsen av ordet.

Ordbok över svenska språket (SAOB, 1932) definierar ”himlabrud” som en ”kvinna som ägnar sitt liv åt Gud o. i himmelen skall bliva Kristus’ brud; särsk. om nunna”.³³

Några grannspråk:

Ordbog over det danske sprog (1926) anger under ”himmelbrud”: ”(relig. ell. poet.) nonne”.³⁴

Bröderna Grimms *Deutsches Wörterbuch* (1877) ger två betydelser för ”himmelsbraut”: ”nonne” och ”sonne”.³⁵

Ingenstans i det väldiga textmaterial, som redaktionerna för de tre här citerade ordböckerna har undersökt, har givit dem anledning att någonsin tolka substantivet ”himlabrud” som ”brud i himlen”.

Varför kallas då nunnor för himlabrudar? Det känner var och en till som har kunskaper i katolsk mystik. När en nunna tas in i ett klostrets gemenskap får hon medverka i en omfattande ceremoni, ledd av stiftets biskop, med syftet att manifesteras henne som Kristi brud. Iklädd vit linneklänning får den blivande nunnan ta emot en vigselring, en slöja och en krona som insignier på att hon vigs samman med Kristus. För den som har insikten om vad en himlabrud representerar – och Stagnelius samtid hade förvisso den insikten – ter det sig helt omöjligt att tänka sig att ”himlabruden” skulle befinna sig i himlen för att där genom Tystnadens förmedling förenas med den ”själ” som finns i dikten Tystnaden.

Blenda

Under året 1821 hade Jacob Adlerbeth sänt Johan Wallman till Småland på etnologiska forskningsuppdrag. Bland annat bestod uppdraget i att samla in uppgifter kring den mytiska Blända, en kvinna i Varend som satt sig spetsen för en kvinnohär och besekrat en dansk här till sista man. Adlerbeth uppmanar i ett brev hösten 1822 Tegnér att göra en skaldisk beskrivning av Blendas bedrifter – ett ämne med nationell egenart. Jacob Adlerbeth var chef över Stagnelius på Ecklesiastikexpeditionen och den senare kan ha ryckts med i den adlerbethska entusiasmen och författat sitt versepos *Blenda*, som han hade klart i renskrift när han lämnade Kalmar sensommaren 1822.

I Stagnelius version av sägnen går Blenda i kloster. När Stagnelius beskriver nunnorna i klostret kallar han dem "himlabrudar":

Ej långt från denna hemska bygd
Ett fredligt kloster står, i mörka granars skygd.
Der stiga rökelse och psalmer
Mot dystra hvalfven evigt opp,
Från gudavigda Nunnors tropp,
Som jordens rosor glömt för himmelrikets palmer,
Dit hinner icke tidens flärd,
Ej dånet af en grym och brottslig värld.

En helig klosterfru befaller
De rena himlabrudar der,
Som dväljas mellan skumma galler.

/- - -/

(SS 3, s 149)

Tegnér's Klosterruinerna

Det finns en intressant intertext till Stagnelius *Tystnaden* genom en dikt skriven av Tegnér så tidigt som år 1805. Den heter *Klosterruinerna*, och ansluter sig till det svärmeri för ruiner som engelsmannen och förromantikern Thomas Gray ger uttryck för och i hans efterföljd exempelvis den tyske skal-

den Friedrich von Matthisson. *Klosterruinerna* hade fört ett undanskymt liv i de tegnérska gömmorna tills Jacob Adlerbeth får läsa den i december 1816 i en avskrift hos vännen Johan Fredrik Lundblad. I sin dagbok för den 8/12 1816 skriver Adlerbeth: "Hos Lundblad läste jag flera sköna hittills obekanta Skaldestycken af Tegnér. Serdeles vunno Klosterruinen och Treenigheten mitt bifall."³⁶ Johan Fredrik Lundblad hade tagit examina i Lund och var god vän med Tegnér. I Stockholm var han anställd vid det statliga ämbetsverket Kanslistyrelsen sedan hösten 1811. Den 21/2 1817 skriver Jacob Adlerbeth ett brev till Tegnér och utber sig dikter att publicera i *Iduna* 7: "Bland Originalstyckena hoppas jag att Du skickar Oss Klosterruinerne, hvilket stycke jag med förtjusning nyligen ägt tillfälle att läsa."³⁷

Tegnér sänder dikter i ett brev den 27/2 1817 men med en kommentar gällande *Klosterruinerna*: "Klosterruinerna är ett gammalt stycke, hvarmed jag ingalunda är nöjd, och som ej utan en stark revision kan tryckas, den jag fruktar ej lönar mödan för ett sådant lappri."³⁸ I omarbetad form sänder Tegnér *Klosterruinerna* i ett brev först den 9/4 1820.³⁹ Dikten publiceras i *Iduna* 8 hösten år 1820. Stagnelius kan via Adlerbeth ha haft tillfälle att läsa Tegnér's dikt såväl i handskrift som i korrektur och i tryckt form.

Dikten har en antikatolsk tendens, den betraktar nunnorna som ett vantrons offer och beklagar att deras egentliga kvinnliga bestämmelse aldrig förverkligas. I dikten anlägger Tegnér en kritisk syn på religion och religionsformer. Publicerad år 1820 ger Tegnér's *Klosterruinerne* näring åt det växande intresset för ruinlandskapet, inte minst bland bildkonstnärer. I Greifswald verkar Caspar David Friedrich som ruinmålare och i Sverige gestaltar Carl Johan Fahlcrantz det svenska ruinlandskapet, medan Michael Gustaf Anckarsvärd gör litografier, med fokus på Visby ruiner. För Stagnelius kan Tegnér's kritiska, men ändå vördnadsfulla, beskrivning av den medeltida klostermiljön ha verkat inspirerande. Det finns skäl att tro att Tegnér's formulering i sin beskrivning av den kärlekskranka unga nunnan medfört att Stagnelius införlivat henne i sin repertoar:

Hur qvald den sjuttonåra himlabrud!
Af älskarns kyssar i dess själ hwad minnen!
Dess tankar sträfwade med makt till Gud,
men ack! till jorden sträfwade dess sinnen.⁴⁰

Slutord

Sedan Geo Widengrens uppsats i *Samlaren* om Stagnelius gnosticism har den lärda världens många tolkningsförsök av Stagnelius *Tystnaden* i grunden varit likartade och baserar sig på Widengrens tolkning. Dikten beskriver Tystnadens välsignande makt, hur hon sänker sig ner till själen och för med sig honom till en bröllopfest med himlabruden i himlen.

I en not till inledningen av sin uppsats i *Samlaren* år 1944, skriver Widengren: "Det är närmast rent yttre omständigheter, som vållat att undersökningen icke kunnat fullföljas så långt som egentligen skulle kunna krävas. För att icke försena tryckningen av denna årgång av *Samlaren* mera än som redan blivit fallet på grund av mitt dröjsmål med inlevererandet av detta bidrag, har min undersökning måst avbrytas på det stadium, dit jag nu nått."⁴¹ Brådskan skulle kunna förklara varför Widengren förväxlar "anden" (en manlig livsprincip enligt Widengren) med "själen" (en kvinnlig livsprincip enligt Widengren) i sin analys av *Tystnaden*.

Lindberger, som godtar Widengrens läsning, hamnar i ännu större svårigheter då han ger eonen *Tystnaden* en funktion som hon inte har i den gnostiska världsbilden.

Det finns inget som visar att Stagnelius tagit sig före att omtolka *Tystnadens* roll i den gnostiska världsbilden. Inte heller finns det skäl att tro att han på eget bevåg skulle förändra centrala element i katolsk mystik. Det är Lindberger själv som gör dessa omtolkningar för att få stöd för sin tolkning.

Två forskare har tagit intryck av Lindbergers kritik av diktens avslutning: Sten Malmström och Louise Vinge.

Som jag har visat är Lindbergers läsning av *Tystnaden* – och därmed även de övrigas – en feltolkning. Huvudtanken i den analys som jag här presenterar är att "himlabruden" är identisk med ett diktjag, som efterlängtar Kristus (eller det gudomliga). Det är också så Fredrik Böök tolkar dikten redan på 1910-talet i sin Stagnelius-kommentar.

Litteraturforskaren Sverker Göransson kan med stöd av Michael Riffaterres begreppsapparat bekräfta Bööks – och min egen – tolkning: ”Det som bl.a. gjort att flertalet kommentatorer efter Böök har kommit vilse, är att man inte har sett att bröllopsmetaforiken i dikten är rent metaforisk. Stagnelius använder sig av det Riffaterre kallar ett hypogram, i det här fallet ”bröllop” som bild för förening: den efterlängtade är brudgummen (Kristus) som Tystnaden (meditationen, mystiken) för till himlabruden, dvs. diktjaget (här på grund av hypogrammet framställt som en brud). Bildspråket styrs av hypogrammet. Tystnaden hänger naturligt ihop med klostermetaforiken: nunnorna, himlabrudarna, var och är ju påbjudna tystnad under vissa delar av dygnet.”⁴²

Den radikala mystik som Stagnelius utvecklar under den tid då han författar *Liljor i Saron* innebär bland annat en tro på en direkt gudomlig uppenbarelse i människans inre. Flertalet dikter i samlingen skildrar kvinnliga väsen, Sarons liljor, som längtar efter Kristus. Det är den gudomliga uppenbarelsen som Tystnaden i vår dikt för med sig och bibringar himlabruden på jorden i en *unio mystica*.⁴³

Förkortningar

LUB *Lunds universitetsbibliotek*

SAOB *Ordbok över svenska språket* utgiven av Svenska Akademien.

SS *Samlade skrifter af Erik Johan Stagnelius*, utgifna af Fredrik Böök (1911-1919).

Litteratur

- Adlerbeth 1809 J. Adlerbeths dagbok, F 850 a, UUB
- Bergsten 1965 S. Bergsten, *En Stagnelius-bibliografi. Kritiskt sammanställd* (Uppsala 1965).
- Biblia 1978 *Biblia : thet är all then heliga skrift på swensko efter konung Carl then tolftes befallning medh förriga editioner jämnförd, summarier och marginalier ånyo öfwersedde, concordantier och anmärckningar förökade, nya register och biblisk tide-räkning inrättade, medh mera som företalet närmare uthwisar : medh Kongl. Maj:ts allernådigsta frihet.* (Stockholm 1978).
- Böök 1919 F. Böök, *Erik Johan Stagnelius* (Stockholm 1919).
- Böök 1954 F. Böök, *Stagnelius. Liv och dikt* (Stockholm 1954).
- Cederblad 1923 S. Cederblad, *Studier i Stagnelii romantik* (Uppsala och Stockholm 1923).
- Grimm 1877 J. Grimm-W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, 4.2 (Leipzig 1877).
- Göransson 2015 S. Göransson, e-mail till Ingmar Stenroth 2015-03-13
- Holmberg 1939 O. Holmberg, "Stagneliuskronologi" (*Samlaren* 1939, Uppsala 1939)
- Iduna 1820 *Iduna* 8 (Stockholm 1820).
- Lindberger 1965 Ö. Lindberger, "Idehistorisk och biografisk tolkning av dikt. Erik Johan Stagnelius: *Tystnaden*" (Ö. Lindberger

- R. Ekner, *Att läsa poesi. Metoder för diktanalys*. Andra, reviderade upplagan, Stockholm 1965).
- Lindgren 2007 C. Lindgren, "Erik Johan Stagnelius – ett fall för medicinsk utredning?" (*Läkartidningen* 32-33, Stockholm 2007).
- Lysell 1993 R. Lysell, *Erik Johan Stagnelius. Det absoluta begäret och själens historia* (Stockholm 1993).
- Malmström 1961 S. Malmström, *Studier över stilen i Stagnelius' lyrik* (Stockholm 1961).
- Neander 1818 A. Neander, *Genetische Entwicklung der vornehmsten gnostischen Systeme* (Berlin 1818).
- Nilsson 1926 A. Nilsson, *Kronologien i Stagnelius diktning* (Uppsala 1926).
- Olsson 1986 A. Olsson, "'Du i vars sken, i nattens dunkla timma.' Om tilltalet i Stagnelius' lyriska diktning" (B. Landgren /red./, *Att välja sin samtid*, Stockholm 1986).
- Ordbok 1932 *Ordbog over det danske sprog*, 8 (Köbenhavn 1932).
- Stagnelius 1830 L. Hammarsköld /utg./, *E. J. Stagnelii Samlade skrifter. I-III*. Andra upplagan, öfversedd och rättad (Stockholm 1830-1833).
- Stagnelius 1867 C. Eichhorn /utg./, *E. J. Stagnelius, Samlade skrifter med ledning af författarens handskrifter*, 1-2 (Stockholm 1868).
- Stagnelius 1911 F. Böök /red./, *E. J. Stagnelius, Samlade skrifter*, 1-5 (Stockholm 1911-1919).
- Stagnelius 1957 E. J. Stagnelius, *Samlade skrifter*, 1-5 (Malmö 1957).
- Stagnelius 2011 Paula Henrikson /red./, *E. J. Stagnelius, Samlade skrifter*, 1-5 (Stockholm 2011).
- SAOB 1932 *Ordbok över svenska språket* utgiven av Svenska Akademien, 11 (Lund 1932).

- Stenroth 1977 I. Stenroth, "Stagnelius Tystnaden" (I. Stenroth, *Endymion – en sista gång? Två Stagnelius-analyser*, Göteborg 1977).
- Tegnér 1953 E. Tegnér, *Brev, I, 1793-1817*, /red. N. Palmborg/ (Malmö 1953).
- Tegnér 1964 E. Tegnér, *Samlade dikter, I, 1798-1808* /red. F. Böök/(Lund 1964).
- Tegnér 1975 E. Tegnér, *Samlade dikter, III, 1817-1824* /red. F. Böök-Å. K. G. Lundquist/(Lund 1975).
- Vinge 1997 Louise Vinge, "Om Stagnelius' sonett 'Tystnaden'" (*Tystnader* /red. H. Andersson & Eva Österberg/, Lund 1997).
- Widengren 1944 G. Widengren, "Gnostikern Stagnelius." (*Samlaren* 1944, Uppsala 1945).

Noter

- ¹ Böök 1954, s 273; Lindgren 2007, s 2265 ff.
- ² Stagnelius 1830:3, s 201 f.
- ³ Stagnelius 1868, 2, s 368
- ⁴ Stagnelius 1911:2, s 203 f.; Stagnelius 1911:5, s 213
- ⁵ Stagnelius 1957, II, s 192
- ⁶ Stagnelius 2011:5, s 88
- ⁷ Nilsson 1926, s 55 ff., s 66 ff.
- ⁸ Holmberg 1939, s 140 f.; jfr Bergsten 1965, s 32 f.
- ⁹ Litteraturförteckningen: Neander 1818
- ¹⁰ Cederblad 1923, s 223 ff.
- ¹¹ Widengren 1944, s 115 ff.
- ¹² Widengren 1944, s 130
- ¹³ Lindberger 1960, s 57 ff.
- ¹⁴ Lindberger 1960, s 68 f.
- ¹⁵ Lindberger 1960, s 60
- ¹⁶ Lindberger 1960, s 65
- ¹⁷ Malmström 1961, s 97 ff.
- ¹⁸ Malmström 1961, 132
- ¹⁹ Malmström 1961, 134
- ²⁰ Malmström 1961, 134
- ²¹ Malmström 1961, 135
- ²² Olsson 1986, s 158 f.
- ²³ Lysell 1993, s 349 ff.
- ²⁴ Lysell 1993, s 350
- ²⁵ Lysell 1993, s 350
- ²⁶ Lysell 1993, s 350 f.
- ²⁷ Vinge 1997, s 109 ff.
- ²⁸ Biblia 1978, s 451
- ²⁹ Böök 1911: 2, s 201 ff.; Vinge 1997, s 112
- ³⁰ Vinge 1997, s 111
- ³¹ Vinge 1997, s 113 f.
- ³² Vinge 1997, s 111 ff.
- ³³ SAOB 1932, 11, spalt 899
- ³⁴ Ordbog 1926, 8, spalt 116
- ³⁵ Grimm 1877, 4:2, spalt 1350 f.
- ³⁶ Adlerbeth 1809, Tegnér 1975, s 219
- ³⁷ Tegnér's brevsamling, LUB
- ³⁸ Tegnér 1953, s 328 f.; Tegnér 1975, s 219
- ³⁹ Tegnér 1964, s 187 ff., s 311; Tegnér 1975, s 349
- ⁴⁰ Iduna 1820, s 19
- ⁴¹ Widengren 1944, s 115
- ⁴² Göransson 2015, e-mail
- ⁴³ Stenroth 1977, s 5